

чим глибше досліджується динаміка самоорганізації складних систем, тим очевиднішою стає відмова від механізмів централізованого контролю у сфері управління суспільним розвитком. Індивіди діють і приймають рішення в умовах невизначеності і обмеженої раціональності, що значною мірою не відповідає уявленням про прийняття рішень на основі максимальної інформованості, як це постулювалося низкою класичних шкіл. Водночас, самоорганізація може призводити до небажаних наслідків, аналогією чого може бути рак – постійний і неконтрольований ріст нових клітин. В результаті частих флуктуацій соціальні, політичні та економічні процеси виходять з-під контролю, тому слід шукати баланс між самоорганізацією та відповідним ступенем контролю, при цьому управління складними системами враховує невизначеність – «чорного лебедя» за визначенням Н. Талеба, що існує в реальному світі, а не ігнорує її.

1. *Haken H.* Information and self-organization. A macroscopic approach to complex systems / Haken H. – Berlin/Heidelberg : Springer, 2000. – P.11. 2. *Probst G.J.B.* Selbstorganisation / G.J.B. Probst / In Frese E. Handwörterbuch der Organisation. – Stuttgart : Poeschel, 1992. – P. 2255. 3. *Imada T.* Self-organization and society / Imada T. – Tokyo : Springer, 2008. – P.1. 4. *Хайек Ф.* Индивидуализм и экономический порядок / Хайек Ф. – М. : Издграф, 2000. – С. 3-4. 5. *Scott A.* Encyclopedia of nonlinear science / Scott A. – N.Y. : Routledge, 2005. – P.7. 6. *Imada T.* Цит. праця. – С. 10. 7. *Haken H.* Interdisciplinary approaches to nonlinear complex systems / H. Haken, A. Mikhailov. – N.Y. : Springer, 1993. – 237 p. 8. *Clark J.D.* Linking the web and the street: Internet-based «dotcauses» and the «anti-globalization» movement / J.D. Clark, N.S. Themudo // World Development. – 2006. – Vol. 34. – №1. – P. 50-74. 9. *Fuchs Ch.* The self-organization of social movements / Ch. Fuchs // Systemic Practice and Action Research. – 2006. – Vol. 19. – №1. – P. 101-137. 10. *Майнцер К.* Вызовы сложности в XXI веке: междисциплинарное введение / К. Майнцер // Вопросы философии. – 2010. – № 10. – С. 84-98. 11. *Mainzer K.* Thinking in complexity. The computational dynamics of matter, mind, and mankind / Mainzer K. – N.Y. : Springer, 2007. – P. 12.

УДК 323.1

С. А. АСЛАНОВ

ЕНДОГЕННІ ТА ЕКЗОГЕННІ МЕХАНІЗМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ САНКЦІЇ

Аналізуються механізми стабілізації етнополітичної ситуації в Україні, міжнародно-праві санкції зокрема. Оскільки внутрішніх ресурсів України недостатньо для нейтралізації втручання зовнішнього фактору – Російської Федерації, були застосовані також екзогенні механізми впливу.

Ключові слова: етнополітична стабільність, сепаратизм, міжнародно-правові санкції.

© АСЛАНОВ Стелас Антипович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Ужгородського національного університету

Асланов С. А. Эндогенные и экзогенные механизмы стабилизации этнополитической ситуации в Украине: международно-правовые санкции

Анализируются механизмы стабилизации этнополитической ситуации в Украине, международно-правовые санкции в частности. Поскольку внутренних ресурсов Украины недостаточно для нейтрализации вмешательства внешнего фактора – Российской Федерации, были применены также экзогенные механизмы влияния.

Ключевые слова: этнополитическая стабильность, сепаратизм, международно-правовые санкции.

Aslanov Stelas. The endogenous and exogenous mechanisms of ethno-political situation stabilization: international sanctions

The mechanisms of ethno-political situation stabilization in Ukraine are analyzed, international sanctions in particular. Ukraine lacks internal resources for external factor intervention (Russian Federation) neutralization, that is why exogenous mechanisms of pressure were used.

Key words: ethno-political stability, separatism, international sanctions

2014 рік ознаменувався безпрецедентними викликами національній безпеці та етнополітичній стабільності в Україні, більшість з яких належить до викликів етнополітичної сфери. Серед них – сепаратизація регіонів, втрата контролю державної влади над ними; посилення етнополітичного розколу у вигляді формування самопроголошених квазидержавних утворень на Сході України; неоголошена, неофіційна війна з Російською Федерацією, яка підтримує функціонування ДНР та ЛНР. Впродовж пострадянського періоду історії України прояви сепаратизму перебували в латентному стані і не становили такої загрози для етнополітичної безпеки та територіальної цілісності держави, як на нинішньому етапі державотворення. Усі ці виклики є взаємопов'язаними, і не можуть бути вирішені окремо одне від одного. Вони оформилися в цілу систему викликів етнополітичній безпеці держави, яку слід так само системно і комплексно нейтралізувати для стабілізації етнополітичної ситуації в Україні.

Ситуація ускладнюється також втручанням зовнішнього фактору – участю в дестабілізації сусідньої держави Російської Федерації, яка є набагато більшою, потужнішою, впливовішою, ніж Україна. Влада України не приховує – проблему внутрішнього сепаратизму, яка виникла після повалення влади колишнього глави держави В. Януковича, можна було б вирішити за кілька місяців. Однак участь військ Російської Федерації у конфлікті на боці сепаратистських утворень – ДНР та ЛНР у вигляді фінансової, інформаційної та збройної допомоги унеможливила нейтралізацію цієї системи викликів етнополітичній безпеці виключно внутрішніми засобами. Як справедливо помітив прем'єр-міністр України під час візиту до Берліну “у нас (України) є всі можливості для стабілізації ситуації в країні, але ця стабілізація залежить від позиції однієї з сусідніх з Україною країн (Російської Федерації)”¹.

Досліджуючи проблему стабілізації етнополітичної ситуації в Україні, доцільно скористатися доробком українських етнополітологів, який дозволить проаналізувати та систематизувати механізми етнополітичної стабілі-

зації. Серед них концепція самоорганізаційних засад етнополітичного організму, запропонована Ю.Римаренком, С.Римаренком та Л.Шклярем². Вчені стверджують, що етнонаціональні спільноти інтегровані у вигляді певних етноорганічних систем, що існують на засадах самоорганізації. До таких систем дослідники зараховують державу як найвищий рівень етносамоорганізації. Це означає здатність системи до стабільності та розвитку, її поступової видозміни шляхом еволюції й адаптації до умов довкілля та реалій життя. З цього випливає, що держава як етнополітична система може за рахунок внутрішніх ресурсів стабілізувати ситуацію всередині. Іншими словами, забезпечення етнополітичної безпеки передбачає корекцію, нейтралізацію негативних тенденцій, які потенційно чи реально загрожують етнополітичній стабільності та розвитку. Однак у випадку зовнішнього втручання таких ресурсів виявляється недостатньо, тому державі доводиться звертатися до міжнародної спільноти за допомогою. Саме така ситуація склалася в Україні внаслідок сепаратизації регіонів (Автономної Республіки Крим, Луганської та Донецької областей) за сприяння та втручання Російської Федерації.

Якщо проаналізуємо одну з класифікацій загроз національній безпеці держави, то зауважимо, що за сферами походження виклики поділяють на екзогенні (джерело дестабілізації системи лежить поза її межами) та ендогенні (джерело дестабілізації системи у ній). Легітимна влада держави у більшості випадків спроможна нейтралізувати ендогенні загрози. І, власне, на них була спрямована вся увага етнонаціональної політики України впродовж останніх десятиліть. Загроза втручання інших держав під надуманим етнополітичним приводом вважалася гіпотетичною і не знайшла відображення в жодному документі сфери етнонаціональних відносин. Такої позиції дотримувалися й науковці. Зокрема Н. Ціцуашвілі, що вивчає внутрішні (викликані сукупністю внутрішніх етнополітичних факторів) та зовнішні (викликані переважно діяльністю інших держав) загрози етнополітичній безпеці, стверджував, що головними викликами для України в найближчому майбутньому стануть лише внутрішні виклики³. Однак ситуація кардинально змінилася: внутрішні етнополітичні проблеми стали приводом для зовнішнього втручання.

Таким чином, з точки зору забезпечення етнополітичної складової національної безпеки, захисту територіальної цілісності та суверенітету Україна виявилася не готовою до військового втручання інших держав. Зауважимо, що збройна підтримка ДНР та ЛНР Російською Федерацією стала кульмінацією такого втручання. Їй передували інформаційний, політичний, економічний тиск, які були провісниками захоплення українських територій, але на які українська влада і суспільство не звертали уваги. Інформаційний тиск знаходив відображення у коментарях російського МЗС та політиків щодо внутрішньої політики України (начебто утисків російської мови та російськомовного населення). Політичний – у намаганнях заблокувати європейський вектор зовнішнього політичного і економіч-

ного розвитку України, у висуванні своїх вимог та поправок до Угоди про асоціацію між Україною з ЄС з російського боку. Економічний – у забороні ввезення українських товарів на територію РФ під надуманими приводами, у політизації постачання енергоносіїв з РФ до України. Всі ці види тиску містили ознаки втручання сусідньої держави у справи суверенної України та дестабілізації ситуації в ній. Однак ні політики, ні науковці не могли припустити, що Російська Федерація перейде до відкритого збройного вторгнення на Україну, що розпочалося з анексії Криму 1 березня 2014 р.

Україна вдалася до низки ендегенних політичних та правових механізмів стабілізації етнополітичної ситуації – діалогу з населенням охоплених сепаратизмом територій, децентралізації влади, визнання права російської мови на особливий статус (шляхом відмови від скасування Закону України “Про засади державної мовної політики”). Однак ендегенних механізмів виявилось недостатньо. Тому Україна звернулася до міжнародної спільноти з проханням про допомогу, запровадження санкцій проти РФ та засудження збройної агресії РФ в Україні. Спочатку міжнародна спільнота за участі України намагалася вести переговори з РФ, однак країна продемонструвала, що не має наміру виконувати цих угод. Так звані Женевські домовленості, досягнуті 17 квітня 2014 р. у результаті чотиристоронніх переговорів представників Росії, США, ЄС та України, Росією виконані не були. Канцлер Німеччини А. Меркель зазначила, що тоді як Україна зробила цілу низку кроків для реалізації Женевської угоди, російської підтримки цього документу, яка б вплинула б на сепаратистів в Україні, не спостерігалось⁴. Нагадаємо, що Женевські угоди передбачали перші кроки з деескалації напруженості, стабілізації ситуації, зокрема утримання від насильства, звільнення захоплених будівель в Україні, роззброєння незаконних формувань, амністію протестувальників, що не вчинили тяжких злочинів.

Оскільки переговори виявилися неефективним механізмом впливу на РФ, західні держави вдалися до міжнародно-правових санкцій. Міжнародне право визначає їх як засоби, що застосовуються міжнародними організаціями або державами до держав, які здійснили міжнародні правопорушення⁵. Міжнародно-правові санкції є формою міжнародно-правової відповідальності, дозволеного примусу в міждержавних стосунках. За допомогою санкцій відновлюють порушені права та домагаються відшкодування завданих збитків. Санкції можуть застосовуватися лише у відповідь на правопорушення і цим вони відрізняються від неправомірного застосування сили в міжнародних відносинах і правомірних превентивних примусових заходів. Їх мета полягає у відновленні порушеного механізму міжнародно-правового регулювання. Держави запроваджують санкції індивідуально, колективно і за допомогою міжнародних організацій. У зв'язку з етнополітичним конфліктом в Україні було запроваджено всі форми санкцій.

США, ЄС, Канада, Японія та ін. запровадили перший рівень санкцій –

персональні санкції проти конкретних осіб через їхні дії, спрямовані на шкоду територіальній цілісності, суверенітету й незалежності України. Це були очільники самопроголошених керівних органів (“урядів”, “парламентів”) сепаратистських угруповань на Донеччині й Луганщині. З моменту оголошення санкцій встановлювалися обмеження на в'їзд до Євросоюзу і замороження можливих активів цих осіб на його території. Однак перший рівень санкцій не мав відчутного ефекту – адже вищезгадані особи є переважно маргіналами або кадровими військовими РФ, що не подорожують до країн Заходу та не тримають активів там. Вимоги Заходу були наступними: гарантоване двостороннє припинення вогню під контролем ОБСЄ, повернення під контроль Києва всього кордону з Росією і звільнення всіх заручників.

З часом санкції першого рівня були поширені на оточення російського президента В. Путіна. Під їх дію потрапили глава ФСБ РФ, секретар Ради безпеки РФ, экс-прем'єр-міністр М. Фрадков, лідер партії “Єдина Росія”, президент Чечні та інші. Оскільки Російська Федерація не виконала вимог міжнародної спільноти та продовжувала дестабілізувати ситуацію в Україні, Рада Євросоюзу перейшла до другого рівня санкцій – затвердила розширений список, під дію якого потрапили не лише фізичні, а юридичні особи, що несуть відповідальність за дії проти територіальної цілісності України. Аналогічно вчинили і США. Після збиття сепаратистами малайзійського пасажирського літака 17 липня 2014 р. за допомогою російської зброї США оголосили посилення санкцій проти Росії, як поширилися на низку компаній оборонного сектору, а також на “Новатек”, “Роснефть”, “Внешэкономбанк”, “Газпромбанк”⁶. Президент США Б. Обама обґрунтував посилення санкцій тим, що Росія не зробила жодних кроків з деескалації конфлікту на Сході України.

Оскільки поставленої мети – стабілізації етнополітичної ситуації в Україні, припинення військового втручання РФ – ці екзогенні механізми впливу не досягли, 29 липня Євросоюз ухвалив рішення про введення санкцій третього рівня, спрямованих на обмеження секторального співробітництва з Російською Федерацією, що стосуються енергетичного, фінансового секторів, продукції військового та подвійного призначення. За словами Х. Ромпея та Ж. Боррозу посилення санкцій було покликане ускладнити російським державним фінансовим установам доступ до ринків капіталу ЄС, накласти ембарго на торгівлю зброєю, встановити заборону на експорт товарів подвійного призначення для військових користувачів. Президент Єврокомісії та президент Європейської Ради підкреслили у спільній заяві, що “санкції надсилають лідерам РФ потужний сигнал: дестабілізація України, або будь-якої іншої європейської країни коштуватиме чимало вашій економіці”⁷.

ЄС і США планували розглянути посилення санкцій проти Росії, якщо вона не припинить підтримувати сепаратистів та дестабілізувати ситуацію в Україні. Більшість держав Заходу впевнені в ефективності санкцій проти

держави, що порушує суверенітет на недоторканність інших держав. Зокрема Президент США припустив, що домовленість про перемир'я була досягнута в Мінську (Білорусь) виключно завдяки санкціями проти Росії⁸. Західні політики переконані, що без санкцій, без підтримки міжнародної спільноти масштаби дестабілізації ситуації, вторгнення Росії в Україну були б набагато більшими. Втрати російської економіки від санкцій оцінюються в \$200 млрд. за три роки. Міжнародний Валютний фонд запевняє, що саме санкції Заходу зупинили економічне зростання Росії, паралізували притік інвестицій, втрати Росії від них лише цього року можуть становити \$100 млрд⁹. Це ціна, яку Росія платить за дестабілізацію в Україні та підтримку сепаратизму.

Росія намагалася протидіяти міжнародному тиску, використовуючи власні важелі в ЄС та переконуючи в неефективності санкцій, адже вони означають також втрати і збитки для економік країн Заходу. Зокрема, депутат Європейського парламенту від Латвії А. Мамікін звернувся до президента Європейської комісії з проханням анулювати санкції проти Росії. Політик апелював до того, що ситуація з санкціями приведе у глухий кут, адже лідери західних країн запроваджують їх ціною добробуту власних громадян¹⁰. На неефективність санкцій вказав також прем'єр-міністр Угорщини, назвавши їх самообманом. Політик вважає, що конфлікт в Україні можна вирішити лише шляхом переговорів або збройного протистояння¹¹. Надати військову підтримку Україні країни Заходу відмовилися, намагаючись запобігти ескалації військового конфлікту між Україною та Росією.

Санкції ЄС та США критикуються як неефективні, бо є надзвичайно вузькими та вибірковими, а тому не здатні вплинути на прийняття рішень в Москві. Росія у відповідь ввела симетричні санкції проти України та країн Заходу, що стосуються обмеження постачання багатьох видів продукції. За прогнозами українського прем'єр-міністра Україна може втратити за рік \$7 млрд. у зв'язку із агресивною економічною політикою Росії. Прем'єр-міністр повідомив, що Україна готує нові позови проти Російської Федерації про відшкодування збитків, спричинених агресією щодо України в межах плану дій "Відновлення України". План передбачає також запровадження санкцій проти російських громадян і підприємств, які підтримують агресію Росії проти України¹².

Україна також використала санкції як ендогенний механізм впливу на Росію, однак пізніше від міжнародної спільноти, після введення третього рівня санкцій – Кабінет міністрів підготував Проект Закону України № 4453а від 08.08.2014 "Про санкції", що був проголосований Верховною Радою. У Законі зазначається, що з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, а також запобігання порушенню чи відновленню порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватись спеціальні економічні та інші

обмежувальні заходи (санкції).

Нормативно-правовим актом впроваджуються 29 видів санкцій, серед яких найважливішими є: блокування активів; обмеження торговельних операцій; припинення транзиту ресурс та перевезень територією України; запобігання виведенню капіталів за межі України; зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; анулювання ліцензій та інших дозволів; заборона участі у приватизації; заборона або обмеження ретрансляції теле- та радіоканалів, припинення діяльності засобів масової інформації, в тому числі, в мережі Інтернет; припинення дії торговельних угод; заборона діяльності партій, рухів та інших громадських об'єднань та фондів; припинення дії міжнародних договорів¹³.

Згідно зі ст. 5 Закону рішення про застосування, скасування та внесення змін до санкцій приймається РНБО та вводиться в дію указом Президента і є обов'язковим до виконання. Політико-правовий аналіз документу свідчить про посилення ролі Ради національної безпеки та оборони, однак слід враховувати, що саме РНБО стала координаційним центром врегулювання конфлікту, ведення АТО, стабілізації етнополітичної ситуації в державі. Згідно з профільним Законом РНБО є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, на який покладено функції координації та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час та в умовах воєнного або надзвичайного стану, та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України¹⁴.

Пропозиції щодо застосування санкцій вносяться Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України. Санкції можуть застосовуватись з боку України щодо іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, громадян України, юридичних осіб, створених за законодавством України, а також інших суб'єктів. (ст.1) Застосування санкцій не виключає інших заходів захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

Відповідно до ст. 3 нормативно-правового акту підставами для застосування санкцій є дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, її економічній самостійності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод.

Таким чином, для стабілізації етнополітичної ситуації, врегулювання

етнополітичного конфлікту, що виник внаслідок військового втручання Російської Федерації, Україна вдалася як до ендегенних, так і екзогенних механізмів забезпечення етнополітичної безпеки. Оскільки переговори з РФ засвідчили неефективність з огляду на невиконання цієї державою домовленостей, а військова допомога могла б бути розцінена як участь у військовому конфлікті, головним екзогенним механізмом стабілізації ситуації стали міжнародно-правові санкції проти Російської Федерації. Їх ефективність залишається предметом дискусій, однак невідомо, якою була поведінка держави-порушниці норм міжнародного права і наскільки масштабним було б вторгнення військ РФ в Україну у випадку їх незастосування. Не випадково, російський президент повідомив президента Єврокомісії про те, що міг би взяти Київ за два тижні, якщо захотів би¹⁵.

1. *Яценюк* впевнений, що стабілізація ситуації в Україні залежить і від Росії [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/yacenyuk-vpewneniyu-scho-stabilizaciya-situaciyi-v-ukrayini-zalezhit-i-vid-rosiyi-144154_.html.
2. *Римаренко Ю.* Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади / Ю. Римаренко, Л. Шкляр, С. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2001. – С. 52. 3. *Ціушавілі Н.* Етнополітична безпека: внутрішні виклики в умовах поліетнічності / Н. Ціушавілі // Політологічний вісник. – 2011. – Вип. 53. – С. 273. 4. *Росія* не виконує Женевські домовленості [Електронний ресурс] // Радіо свобода. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/меркель-росія-не-виконує-женевські-домовленості/25362818.html>.
5. *Міжнародне право* / за ред. М. Буроменського. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 329. 6. *США* розширили санкції проти РФ [Електронний ресурс] // Відео – 24. – Режим доступу: http://24tv.ua/home/show/SingleNews.do?ssha_rozshirili_sanktsiyi_proti_rf&objectId=469645.
7. *У ЄС* пояснили санкції проти РФ: “насилля виходить з-під контролю” [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/07/29/7033375/>.
8. *Обама* впевнений, що домовленість про перемир'я досягнута завдяки санкціям проти РФ [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/118544>.
9. *У 2014 році* через санкції Росія втратить \$100 млрд, – МВФ [Електронний ресурс] // iPress.ua. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/u_2014_rotsi_cherez_sanktsii_rosiya_vtratyt_100_mlrd_mvf_72601.html.
10. *У Європарламенті* “п’ята колона” просуває скасування санкцій проти Росії [Електронний ресурс] // ТСН. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/u-vevroparlamenti-p-yata-kolona-prosuvaeye-skasuvannya-sanktsiy-proti-rosiyi-363778.html>.
11. *Прем’єр* Угорщини: санкції щодо Росії – самообман [Електронний ресурс] // ТВі. – Режим доступу: http://tvi.ua/new/2014/09/01/premyer_uhorschyny_sanktsiyi_schodo_rosiyi_samoobman.
12. *Арсеній Яценюк* представив План дій “Відновлення України” [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247573239&cat_id=244276429.
13. *Проект Закону* України № 4453а від 08.08.2014 “Про санкції” [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51915.
14. *Закон України* “Про Раду національної безпеки та оборони України” // ВВР України. – 1998. – № 35. – Ст. 237. 15. *Італійські ЗМІ*: Путін заявив Баррозу, що візьме Київ “за два тижні” [Електронний ресурс] // УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/957841-italiyiski-zmi-putin-zayaviv-barrozu-scho-vizmekijiv-za-dva-tijni.html>.